

возможность лучше узнать столицу, когда бегут мимо её главных достопримечательностей. А ещё каждый, кто приходит на старт в воскресенье, побеждает себя и свою лень! (По материалам сайта Минского полумарафона).

Слоўнік

достопримечательность — *выдатная мясціна*
 ежегодный — *штогадовы*
 любитель — *аматар*
 соревнование — *спаборніцтва*
 узнать — тут: *спазнаць*

Разгледзьце лагатып Мінскага паўмарафону. Якую ідэю ён перадае?

§ 19. Спосабы ўтварэння дзеясловаў

104. Прачытайце пары слоў. Вызначце спосабы ўтварэння дзеясловаў.

ляцець — абляцець

хітры — хітраваць

расці — падрасці

крыло — акрыліць

гаспадар — гаспадарыць

поўны — напоўніць

фарба — фарбаваць

мяшаць — памешваць

Якімі спосабамі ўтвараюцца дзеясловы ад дзеясловаў, назоўнікаў, прыметнікаў?

Дзеясловы ўтвараюцца наступнымі спосабамі:

- прыставачным — ад дзеясловаў: *несці* → *аднесці*; *ехаць* → *прыехаць*;
- суфіксальным — ад назоўнікаў, прыметнікаў, лічэбнікаў: *ноч*(□) → *начваць*; *багат*(ы) → *багацець*; *дво*(е) → *дваіць*;
- прыставачна-суфіксальным — ад назоўнікаў, прыметнікаў, дзеясловаў: *снег*(□) → *заснежыць*; *нов*(ы) → *абнавіць*; *бліскаць* → *пабліскваць*.

105. Размяркуйце дзеясловы на групы ў залежнасці ад спосабаў іх утварэння. Запішыце.

Абедаць, расчуліць, распытаць, прыгаворваць, падлічыць, дажджыць, пастуковаць, праплысці, раўняць, нарэзаць, спрасціць, старэць.

- Раствлумачце правапіс прыставак, якія заканчваюцца на зычны.

106. Ад наступных слоў утварыце дзеясловы, якім адпавядаюць прыведзеныя лексічныя значэнні. Запішыце словы парамі. Абазначце прыстаўкі і суфіксы дзеясловаў.

салют → ...	‘аддаваць салют’
іграць →	‘скончыць іграць’
чэрствы →	‘станавіцца чэрствым’
прамы →	‘зрабіць прамым’
ездзіць →	‘часта выязджаючы, пабываць у многіх месцах’
закон →	‘надаць чаму-небудзь законную сілу’
думаць →	‘думаць, вагаючыся, доўга не магчы прыняць рашэнне’

тэрыторыя

107. Прачытайце тэкст. Што перадае яго заглавак: тэму ці асноўную думку?

Вогненная рака

Васілёк жыве ў Жлобіне. Яго бацька працуе на Беларускаім металургічным^м заводзе. Старэйшы брат Ціхан з аднакласнікамі ў вольны час збірае рознае жалезнае ламачча.

Навошта вы сцягва..це ўсё гэта запытаў аднойчы Васілёк.

З нашага металалом.. на заводзе адал..юць рэйкі а..казаў Ціхан.

Аднойчы бац..ка парад..ваў сыноў

Заўтра пойдз..м разам на завод, убач..це вогненную раку.

Раніцай хлопчыкі ішлі за бацькам па тэрыторыі завода і дзівіліся: усюды чысціня, кветкі. Раптам бацька паказаў на кучы метал.. .

Хутка загруз..м металамом у стал..плавільную печ.

Бацька даў сынам сінія шкельцы, каб маглі паглядзець, як бушуе ў печы полымя. Сталявары адчынілі ў печы дзверцы, і па металічным жолабе хлынуў расплаўлены метал. На цэхахавых пралётах заскакалі яркія блікі, узляцелі ўгору снапы іскраў.

Васілёк і Ціхан як зачараваныя глядзелі на вогненную раку
(*Паводле М. Даніленкі*).

Выпішыце з тэксту сказы з простаай мовай, устаўляючы прапушчаныя літары і расстаўляючы знакі прыпынку.

Зрабіце словаўтваральны разбор пяці дзеясловаў з тэксту (для гэтага запішыце дзеясловы ў неазначальнай форме).

108. Прачытайце тэкст. Вызначце яго стыль і тып. Абгрунтуйце сваю думку.

З-пад шырокага кам..ня выбягаў празрысты струмен..чык^{ст}. Крышталёвая чысціня крыніцы цурчала па выпуклых шчоках валуна і хавалася ў п..сочку. Быццам хтос..ці гуляў з тым струмен..чыкам, і ён вырываўся стрымгалоў з-пад кам..ня, гарэзіў крыху і зноў хаваўся. Бліскучыя пя..чынкі рухаліся, мітусіліся ў струмен..чыку, нібы жучкі, падскоквалі і ападалі ўніз
(*Паводле М. Бусько*).

Спішыце тэкст, устаўляючы прапушчаныя літары і замяняючы дзеясловы ў форме прошлага часу дзеясловамі ў форме цяперашняга часу.

Зрабіце пісьмовы марфалагічны разбор трох дзеясловаў з тэксту (на выбар), карыстаючыся парадкам і ўзорам разбору, змешчанымі на форзацы.

КАНТРОЛЬНЫЯ ПЫТАННІ І ЗАДАННІ

1. Што абазначае дзеяслоў як часціна мовы?
2. Якая форма дзеяслова толькі называе дзеянне, але не мае форм часу, асобы і ліку?
3. Якія дзеянні абазначаюць безасабовыя дзеясловы? Прывядзіце прыклады такіх дзеясловаў.
4. У якой форме ўжываюцца назоўнікі пры пераходных дзеясловах?
5. Якія дзеясловы называюцца зваротнымі? Прывядзіце прыклады.

6. Якія часавыя формы маюць дзеясловы закончанага і незакончанага трывання?
7. Формы дзеясловаў якога ладу выражаюць пабуджэнне да дзеяння? Формы дзеясловаў якога ладу абазначаюць дзеянне, магчымае пры пэўных умовах? Прывядзіце прыклады.
8. Якімі спосабамі ўтвараюцца дзеясловы?

109. Прачытайце тэкст. Абгрунтуйце яго падзел на абзацы.

Нацыянальная акадэмія навук Беларусі — гэта сапраўдны храм ведаў, у якім працуе каля дваццаці тысяч даследчыкаў у самых розных галінах.

У 2012 годзе Беларусь запусціла касмічны спадарожнік. Ён пасылае з космасу інфармацыю пра незвычайныя здарэнні на Зямлі, сочыць за рознымі прыроднымі з’явамі.

Беларускія фізікі распрацавалі сучасныя лазеры, якія можна выкарыстоўваць^c у розных галінах — ад медыцыны да прамысловасці.

Нашы вучоныя стварылі прыбор, які дазваляе вельмі хутка дыягнаставаць ракавыя пухліны.

Распрацоўкамі беларускага Парка высокіх тэхналогій сёння карыстаюцца ў 150 краінах свету. Самыя вядомыя з гэтых распрацовак — мабільны дадатак Viber і камп’ютарная гульня World of Tanks (*Паводле Л. Мінкевіч*).

Выпішыце з тэксту дзеясловы. Вызначце іх трыванне і час.

● Знайдзіце ў тэксце іншамоўныя словы, напісанне якіх адпавядае правілу «Правапіс **д** і **дз**, **т** і **ц**».

Раскажыце пра выдатныя дасягненні беларускіх вучоных.

110. Прачытайце тэкст. У якім сказе заключаецца яго асноўная думка?

Раздолле дзецям у вёсцы! Вуліца шырокая, зялёная.^{сн} Ні машын, ні жывёл. Смела гуляй і не аглядайся. А хочаш — у крынічнай вадзе плюхайся ці на Нёман з вудамі шыбуй. Хочаш — у лесе грыбы збірай, ягады. Лес побач, рукой падаць (*Паводле В. Гурскага*).

Назавіце дзеясловы ў форме загаднага ладу, ужытыя ў значэнні абвешчанага. Прачытайце тэкст, замяняючы гэтыя дзеясловы адпаведнымі формамі абвешчанага ладу. У якім выпадку выказванне мае большую эмацыянальнасць?

Знайдзіце ў тэксце фразеалагізм. Раскрыйце яго значэнне.

111. Прачытайце тэкст, уживаючы дзеясловы з прапушчанымі канчаткамі ў форме цяперашняга або будучага часу. Падбярыце да тэксту загаловак у форме пытальнага сказа.

Усе моры маюць назвы. Але не ўсе назвы адпавядаюць таму, што мы бачым. Напрыклад, той, хто быў на Чорным моры, пацвердзіць, што вада ў ім зусім не чорная, а блакітная. У чым жа сакрэт?

Чорнае мора бывае блакітным не заўсёды. Узімку дзьмуць халодныя вятры, і мора **хмурыцца**. Марская паверхня цямне... З грукатам абрушваюцца на берагі велізарныя свінцовыя хвалі. Вось і празвалі мора Чорным — значыць, небяспечным, суровым, грозным.

Жоўтае мора сваю назву **атрымала** ад ракі Хуанхэ. У перакладзе з кітайскай мовы гэта назва азначае «жоўтая рака». Упадаючы ў мора, рака прыносіць шмат глею і гразі. З-за гэтага мора набывае мутны жоўты колер.

Белае мора паўночнае, халоднае. Зімой яго пакрываюць белыя льдзіны. Таму і завуць мора Белым.

Вада ў Чырвоным моры мае блакітны колер. Але часам на яго паверхню ўсплываюць чырвоныя водарасці. Тады вада набывае чырвона-бурае адценне^Ф (*Паводле А. Чайкі*).

Зрабіце пісьмовы марфалагічны разбор выдзеленых дзеясловаў.

Якое мора паказана на карце? Пісьмова перакажыце частку тэксту, у якой паведамляецца пра паходжанне назвы гэтага мора.

112. Выканайце інтэрактыўнае заданне па тэме «Падагульненне і сістэматызацыя вивучанага па раздзеле «Дзеяслоў»».